

בחמין ושטיפה בצונן, מביא גם את המימרא ש"מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס" (הלכות מעשה הקרבנות ח"ב)²⁴.

סיכום

בתורה יש מצוה מיוחדת למרק ולשטוף את כלי הנחושת שבהם בושלו הקדשים, כ"גזירת הכתוב" שאינה תלויה בהכרח בגדרי הכשרת כלים בשאר איסורים שבתורה. לדעת רבי המריקה והשטיפה שתיהן בצונן, בנוסף לניקוי בחמין ככל איסורים שבתורה, ולדעת חכמים המריקה בחמין, כשאר איסורים שבתורה, והשטיפה בצונן. הרמב"ם ועוד ראשונים פסקו כחכמים, ויש מהאחרונים שכתבו שלפי גרסתנו במשנה הלכה כרבי (תוס' יו"ט).

שיטת רוב הראשונים ש"מריקה בחמין" פירושה הגעלה גמורה ברותחין להפלטת מה שנבלע בכלי, כשאר איסורים שבתורה. לדעת הרמב"ם הכוונה לשפשוף הכלי במים חמים והסרת הלכלוך החיצוני שדבק בו. פשט הסוגיות נוטה לדעת רוב הראשונים, בעוד פשט המשניות נוטה לדעת הרמב"ם (רדב"ז).

במשנה הזוכר שהמריקה והשטיפה הן "כמריקת הכוס ושטיפתו", וכמה פירושים נאמרו בדבר: הדחה מבפנים ומבחוץ (רש"י); שפשוף ביד ושטיפה נוספת כדין כוס ששתו בה יין אסור (ראב"ד); ושטיפה כדרך בני אדם בכוסותיהם, שאינם מקפידים שלא ישאר כל סימן (רמב"ם). על פי הפירושים הראשונים נראה שהדברים אמורים לדעת רבי בלבד, שהמריקה בצונן, ואילו לדעת הרמב"ם הדברים אמורים גם לדעת חכמים וכן פסק להלכה.

שהיא מהדברים שתשמישם והכשרם בצונן (עיין בברייתא שם).

שטיפת הכוס - שיטת רש"י. הכוונה לשטיפת "כוס של ברכה" והדחתה מבחוץ. נראה שלפי דעתו הדברים אמורים לדעת רבי בלבד, שלפיו אין הבדל בין מריקה לשטיפה מבחינת חום המים, ולכן הוא נזקק להסבר אחר להבחנה בין שני המושגים.

הרמב"ם (פירוש המשנה כאן) מפרש את הדימוי לכוס באופן שלישי, שההשוואה באה ללמד על מידת הנקיין, שהממרק ושטוף "אינו חייב לדקדק בכך עד שיסיר כל סימן", אלא כמקובל בשטיפת כוסות, כמובא לעיל²². לפירושו דברים אלו לא באו להבחין בין המריקה לבין השטיפה, ונמצא שהם נאמרו גם על פי הדעה שמריקה בחמין ושטיפה בצונן²³. אכן, הרמב"ם, הפוסק ש"מריקה

מערכה רנד. זמן המריקה והשטיפה (צו-ב-צו,א)

מחלוקת רבי טרפון וחכמים

שנינו במשנה (צו,ב): "רבי טרפון אומר: [אם] בישל מתחילת הרגל – יבשל בו כל הרגל; וחכמים אומרים: עד' זמן אכילה מריקה ושטיפה". הגמרא² (צו,א) מעלה תחילה אפשרות שר' טרפון מחשיב את כל ימי הרגל כיום אחד, על פי דרשה מיוחדת, אך אין זה מסתבר: "וכי אין פיגול ברגל ואין נותר ברגל?!". לפיכך מסיקה הגמ' שטעמו של רבי

נאמר בתורה אודות החטאת: "וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר, ואם בכלי נחושת בושלה ומורק ושטוף במים" (ויקרא ו,כ). לא נאמר אימתי יש לעשות את הפעולות הללו, והאם יש חשיבות לעשייתן בזמן מסוים דווקא. הסוגיה עוסקת בשאלה זו בעיקר סביב דיון על ביצוע מריקה ושטיפה בזמן שלושת הרגלים, וממנו יש ללמוד גם לגבי קיומה היום יומי של המצוה, הן לגבי מריקה והן לגבי שבירת כלי חרס.

²⁴ על פי פירוש הרמב"ם יש מקום לדון, האם בימינו, שכנראה מקובל להקפיד יותר בשטיפת כוסות, חל חיוב גם להקפיד יותר במריקה ושטיפה בקדשים.

¹ בגיליון מובאת גרסה אחרת: "כל זמן אכילה", וראה על כך להלן הערה 6.

² לפי הנוסח שלפנינו זוהי דעת סתמא דגמרא, אך בשטמ"ק אות א מביא גרסה שר' יצחק הוא שפירש כך, וכך גורס רבנו הלל בפירושו לספרא (צו פרק ז,ב).

²² וכן פירש הרא"ה בבדק הבית שם, והריטב"א בע"ז עה,ב.

²³ ראה לעיל על גרסת הרמב"ם במשנה. בכפתור ופרח (פרק ה) איחד את שני הפירושים, וכתב: "מריקה כמריקת הכוס... פירוש ככוס של ברכה, דקיימא לן התם שטעון הדחה בפנים ושטיפה מבחוץ, כלומר שאינו חייב להפליג עד שיסיר כל הרושם" (המילים האחרונות מועתקות מפירוש המשנה לרמב"ם על פי התרגום הנדפס בגמרות).

שנוי במחלוקת בין בעלי התוספות: בתוס' לעיל צו,א (ד"ה ואם טש) כתבו שההיתר של ר' טרפון הוא קולא ברגל דווקא, אך בתוס' המקבילים בחולין (קיא,ב ד"ה הלכתא) הושמטה המילה "ברגל".

שבירת כלי חרס לאחר זמן הנותר. בציור (משמאל) נראית מדורה לשריפת הנותר בעזרה, לאחר עלות השחר, ובזמן זה הכהנים שוברים את כלי החרס שבהם נתבשלו קדשי הקדשים. זוהי הדעה המקובלת בראשונים, לפיה מצות השבירה היא רק לאחר שהבשר הבלוע בכלי נעשה נותר. הרמב"ם כותב שמריקת כלי נחושת ושטיפתם צריכה להעשות מיד בתום אכילת הקדשים, ולא ברור האם דעתו כך גם לגבי שבירת כלי החרס.

לא ברור לגמרי האם ר' טרפון היקל בכלי נחושת בלבד לדחות את מריקתם לאחר הרגל, או שמא גם בשבירת כלי חרס¹².

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (בפירושו המשנה) מפרש את המחלוקת באופן אחר: בדרך כלל חובה למרק ולשטוף מיד בתום האכילה

טרפון הוא כפירוש רבה בר אבואה, ש"כל יום ויום נעשה גיעול לחברו". כלומר, הבישול הנעשה בכל יום ויום נחשב כהגעלה למה שנתבשל בכלי יום קודם לכן, וכך הבישול של יום האתמול אינו מגיע לכלל "נותר"³. כך מפרשים רש"י (צו,ב ד"ה יבשל בו כל הרגל; צו,א ד"ה נעשה גיעול) ותוס' (צו,א ד"ה ממתין) ורבים מהראשונים⁴. לדעתם רבי טרפון מתיר, אפוא, לבשל קדשים בכלי נחושת ללא כל מריקה ושטיפה במשך כל שבעת ימי הרגל, כפשטות לשון המשנה: "יבשל בו כל הרגל". בישול זה איננו נחשב כמריקה ושטיפה⁵, אלא שמכיוון שמה שנבלע בכלי נפלט ממנו עוד בטרם הסתיים זמן האכילה – נפטר הכלי מחיוב מריקה ושטיפה.

לדעת חכמים, לעומת זאת, "ממתין לה עד זמן אכילה, והדר עביד לה מריקה ושטיפה". הדבר נלמד מסמיכות הפסוקים: "ומרק ושטוף במים. כל זכר בכהנים יאכל אותה"⁷. ההבנה המקובלת בדעתם היא, שבתום זמן האכילה, כאשר מה שנבלע בכלי נעשה נותר – יש למרק ולשטוף (ראה להלן: בירור שיטת חכמים).

במה נחלקו התנאים? הראב"ד (בפירושו לספרא צו פרק ז,ב) מסביר, שאף חכמים מודים שהבישול לפני שהתבשל הקודם נעשה נותר פוטר ממריקה ושטיפה, אבל חששו **מדרבנן** שמא הבישול השני לא יועיל כהגעלה, כי לא ישים בכלי תבשיל עד הגובה שבו היה אתמול⁸, או שמא יבואו לבטל לגמרי את המריקה והשטיפה. באחרונים מצינו הסברים אחרים: לדעתם החיוב למרק ולשטוף איננו פוקע על ידי ההגעלה (חידושי הגרי"ז)⁹, או שלדעתם הבישול איננו נחשב כהגעלה (קרן אורה; הסבר שני בגרי"ז)¹⁰.

מפרשי הספרא, רבנו הלל והראב"ד, מוסיפים שלדעת ר' טרפון מותר לעשות כן בכל השנה, ונקט רגל כאורחא דמילתא, שכן בו מקובל לבשל תכופות¹¹. נראה שהדבר

7. לשון הגמ' "הא כיצד" משמעה בדרך כלל שיש סתירה בין הפסוקים או דבר לא מסתבר, ולא ברור היכן יש כאן קושי וסתירה, ולפיכך פירש רש"י: "כלומר, למה סמכן הכתוב". בקרבן אהרן (על הספרא צו פרק ז,ב) פירש את "הא כיצד" במובנו הרגיל: מדוע נאמרה המריקה לפני האכילה? הרי על כרחך יש לאכול מן הקדרה ורק אז למרק אותה (בפרט לאור הדין "אחד שבישל בתוכו ואחד שעירה לתוכו וותח", לפיו גם הכלי השני שאליו יצקו את התבשיל טעון מריקה).

8. לשונו: "דחיישי שמא לא יגיע הבישול השני למקום הראשון", ונראה שכוונתו כאמור. יש מקום לפרש אחרת, שאפילו אם ישים כמות רבה – שמא הבישול השני לא יחדור לעומק הכלי כפי שחדר הבישול הקודם, ובדומה לדברי בעל קרן אורה להלן, שאולי הבישול אינו חשוב כהגעלה.

9. צריך עיון מאי שנא מחזרה לכבשונות, שמועילה במקום שבירה (ועיין תוס' צו,א ד"ה אלא).

10. בגמ' בע"ז עו,א הובאה הסברה "כל יום ויום נעשה גיעול לחברו" כנימוק לדון במשנתנו ששפוד ואסכלה טעונים הגעלה ולא ליבון, ומשמע שאף חכמים מודים שבישול נחשב כהגעלה, אך ראה להלן הערה 22 על פירוש הריטב"א בסוגיה שם.

11. כך ניתן להבין מהגמ' בעבודה זרה עו,א הנ"ל בהערה הקודמת.

12. לשיטת הרמב"ם, ששבירת כלי חרס נוהגת בחטאת בלבד, ברור שבדברי ר"ט נאמרו רק על מריקה, שהרי היקל רק בקדשים קלים, כמבואר בתוספתא להלן. הדין בדעתו נצרך, אפוא, לשיטת רוב הראשונים, ששבירת כלי חרס נוהגת גם בקדשים קלים. מלשון המשנה: "ר' טרפון אומר... וחכמים אומרים: עד זמן אכילה מריקה ושטיפה" משמע שבשבירה לא נחלקו, ומודה ר' טרפון שיש לעשותה בזמנה (אמנם בתפארת ישראל אות מ מפרש שהמשפט מסתיים במילים "עד זמן אכילה", והמילים

3. לכאורה יש בזה בעיה, שהשלמים המתבשלים ביום השני בולעים מהטעם של השלמים של היום הראשון, שנבלעו בסיר, ונמצא שאנו ממעטים את זמן אכילתם, שאי אפשר לאכול מהם אלא יום אחד! תוס' (צו,א ד"ה ואם) כותבים תחילה שהדבר מותר מפני שמדובר בנותן טעם בר נותן טעם דהיתרא (השלמים הראשונים נותנים טעם בסיר, והסיר נותן טעם בשלמים השניים, וכל זה בשעה שהשלמים הראשונים עדיין מותרים); ודחו, שמצינו (עבודה זרה עו,א) שהותר גם לבשל שלמים אחרי חטאת, וזהו נ"ט בר נ"ט דאיסורא, שכן השלמים ייאכלו לזרים והחטאת אסורה לזרים (אם כי, רש"י בע"ז שם ד"ה לא צריכא פירש שמדובר על חזה ושוק הנאכל לכהנים ונשיהם, ואולי כוונתו שאת החזה ושוק הללו יאכלו כהנים זכרים בלבד מפני תערובת החטאת; ושם כתב כך רק משום שעסקינו במקדש, ומן הסתם אין בו אכילת קדשים קלים לבעלים). לפיכך כתבו תוס', שטעם ההיתר משום שמדובר בתערובת מין במינו, הבטל ברוב מדאורייתא, ובמקדש הקלו להעמידם על דין תורה. הראב"ד בפירושו לספרא (צו פרק ז,ב) נוקט בפשטות שהתבשיל הראשון אינו נותן טעם בשני.

4. פסקי ר"ד (כאן), רבנו הלל, ראב"ד ור"ש (בפירושהם לספרא צו פרק ז,ב), ועוד.

5. גם אם הבישול מקביל להגעלה – עדיין חסרה בו השטיפה בצונן (טהרת הקודש ומים קדושים על תוס' ד"ה ממתין).

6. במשנה ובגמרא יש נוסחאות חלוקות, האם "עד זמן אכילה" או "כל זמן אכילה". בדק"ס כתב שעל פי כל כתבי היד הנוסח במשנה הוא "עד" ואילו בגמ' "כל". בכך מוסברת שאלת הגמ' "מאי קאמר", ורבה בר אבואה בתשובתו בא להבהיר ש"עד ועד בכלל". כך משתמע גם בכסף משנה (הל' מעה"ק ח"ד), שמציין שהנוסח הנכון **בגמרא** הוא "כל זמן אכילה".

קשיים בשיטת הרמב"ם

ושוטף לקדשים קלים; קדשי קדשים וקדשים קלים – מורק ושוטף לחמור שבהן". משמע שהקדשים חלוקים בזמן כשם שחלוקים במקום, והסיפא היא פירוט של הרישא. ואף כאן ניתן לדחוק כאמור, שמכיוון שזמן אכילתם של קדשים קלים ממושך יותר – מסתבר שיאכלם גם למחרת²¹ ולכן בפועל מועד מריקתם יתאחר (ועיין בחסדי דוד ובזבח תודה, שתירצו באופנים אחרים).

ג. הגמ' בעבודה זרה (עו,א) מקשה על סתירה בין שתי משניות, שבמשנה שם (עו,ב) נאמר, לגבי הכשרת כלי גויים: "השיפוד והאסכלה מלבנן באור", ואילו לגבי הקדשים שנינו כאן: "השיפוד והאסכלה מגעילן בחמין". רבא מתרץ שבקדשים אין צורך בליבון כי "כל יום ויום נעשה גיעול לחברו", ורש"י מסביר כפירושו כאן, שהבישול המתמיד גורם שהבליעה לא מספיקה להיות נותר עד שהיא נפלטת בבישול אחר. הגמ' שואלת על כך, שהדבר מובן בשלמים, שבהם הבישול של היום נעשה כשהשלמים של אתמול עדיין מותרים באכילה, אבל כשמבשל היום חטאת ולמחר שלמים – בשעת בישול השלמים החטאת כבר נעשתה נותר! ומשיבה הגמ', שאכן כשבישל חטאת הוא יחזור ויבשל שלמים בו ביום (וכפירוש רש"י בסוגיין ד"ה נעשה). לפי פירוש רש"י מהלך הגמרא מובן, ואילו לפי הרמב"ם, שהמריקה נעשית תיכף לאחר האכילה, כוונת הגמ' באומרה ש"כל יום נעשה גיעול לחברו" שעושים בפועל הגעלה כל יום בו ביום; ואם כן לא מובנת קושיית הגמ' מחטאת, שהרי המריקה נעשתה לפני היום השני! (חק נתן ויתר הבז צו,א)²².

בירור שיטת חכמים: האם המריקה לפני סוף זמן האכילה או אחריו?

על פי השיטה המקובלת בראשונים, ש"זמן אכילה" הוא הזמן שבו הקרבן נעשה נותר, יש לברר את זמן המריקה ביתר דיוק: האם עליה להעשות לפני סוף הזמן, ומטרתה למנוע את הגעת השאריות לידי נותר, או שמא ניתן לעשותה לאחר הזמן, וכך לבער את הנותר? דיון זה קשור בקשר הדוק לתפיסה היסודית על מהותה של מצוה זו, כפי שהתבאר במערכה רגמ.

יום נעשה גיעול לחברו" פירושה, שהקלו להסתפק בהגעלת השפוד ולא הצריכו ליבון מפני שבנוסף להגעלה יש פליטה של מה שנשאר בו בבישול יום יום (לרש"י שם הבישול יום יום הוא תחליף להגעלה, ואילו לריטב"א הוא תוספת. הדבר תלוי האם גורסים בהמשך הסוגיה שם את קושיית הגמ': "אי הכי הגעלה נמי לא ליבעי? קשיא"). על כך שואלת הגמ', שבחטאת הבישול הבא יהיה לאחר שכבר נעשתה נותר, ואם כן אי אפשר לצרפו להגעלה, והשיבה שגם בחטאת יבשל בו ביום. נמצא שגם לפי הרמב"ם, שההגעלה תיעשה בו ביום אפילו בשלמים, יש מקום לשאלת הגמ': אמנם יש הגעלה טרם זמן נותר, אבל הבישול המסייע ומצטרף להכשר יהיה לאחר זמנו!

לעניין הקושיה השניה יש לומר, שהגמ' משתמשת בדברי רבה בר אבהו כ"שיתוף השם" בעלמא, והמובן הוא שבכל יום יש ניקוי כלשהו: בזבחים כוונתו לגיעול על ידי מריקה ושיטיפה, ואילו בעבודה זרה הכוונה שהבישול יום יום מהווה ניקוי מסוים. בכך יובן גם שרבא שם, המביא שם את הנימוק לדעת רבי טרפון כאן, אינו מתרץ אליבא דר' טרפון דוקא, אלא משתמש בסברתו במובן אחר.

א. בתוספתא (י,ו) נאמר: "רבי טרפון אומר: בישל בו בתחילת הרגל – מבשל בו כל הרגל, אחר הרגל – (אין טעון) [טעון] מריקה ושיטיפה. אמר רבי נתן: לא היה רבי טרפון אומר אלא בקדשים קלים בלבד"¹⁹. הסיפא "אחר הרגל טעון מריקה ושיטיפה" משמעה כדברי רש"י, שבמשך כל הרגל אין צורך בכך; ובחסדי דוד תירץ, שקמשמע לן שמיד בתום הרגל חוזר הדין הרגיל שצריך למרק מיד אחרי האכילה. עוד יש להקשות על הרמב"ם מדברי ר' נתן: בשלמא לדעת רש"י, מובן מדוע קולא זו נוהגת רק בקדשים קלים, כלומר, באלה מהם שנאכלים לשני ימים ולילה (לאפוקי תודה ואילו נזיר ופסח), אך לדעת הרמב"ם לכאורה גם בקדשי קדשים יש מקום להקל ברגל אם ימרק בו ביום! ניתן לתרץ, שלשיטת הרמב"ם זוהי קולא מיוחדת בגלל שמחת הרגל, כאמור, ולא הקלו בכך אלא בקדשים קלים, שנאכלים בכל העיר בהשתתפות כל בני המשפחה ובאכילתם מתבטאת שמחת הרגל, אבל בקדשי קדשים, הנאכלים בעזרה לזכרי כהונה, אין עניין של שמחת הרגל²⁰.

ב. במשנה (צו,א) אודות כלי שבישל בו קדשי קדשים וקדשים קלים נאמר, שאם יש בו בנותן טעם – "הרי הקלים נאכלים כחמורים וטעונים (כפי שהגיהה הגמ') מריקה ושיטיפה". ופירש אביי, שאינם טעונים מריקה כקדשי קדשים, אלא כקדשים קלים. לדברי הרמב"ם לכאורה אין נפקא מינה בזמן המריקה בין קדשי קדשים לקדשים קלים, שכן לעולם המריקה נעשית בתום האכילה בפועל. אמנם זמן זה עשוי להתקצר במקרה הנדון במשנה, בגלל תערובת קדשי הקדשים, וממילא גם חיוב המריקה יוקדם, אבל אין זה דין עצמי במריקה (קושיית הלחם משנה)! אפשר שלדעת הרמב"ם כוונת המשנה, שהמריקה תהיה כקדשי קדשים לא מבחינת הזמן (כפירוש רש"י ד"ה נהי) אלא מבחינת המקום, שכן קדשים קלים מתמרקים מחוץ לעזרה (מרומי שדה, וראה לעיל מערכה רנב).

אולם בתוספתא (פ"י ה"ו) מפורש שיש הבדל בזמן המריקה בין הקדשים, וזו לשונה: "במקום אכילתן מריקתן ושיטיפתן, עד זמן אכילתן מריקתן ושיטיפתן. בישל בו קדשי קדשים – מורק ושוטף לקדשי קדשים; קדשים קלים – מורק

19. כדברי ר' נתן ניתן לשמוע גם מסדר המשנה, שדברי ר"ט מובאים אחרי דעת ר"ש שקדשים קלים אינם טעונים מ"ש, ואחר כך מובאים דברי ר"ט כעין פשרה בין הדעות, שאמנם בעלמא ק"ל טעונים מ"ש, אך לא ברגל. בגמ' (צו,א) הובאו דברי רבי נתן בלשון אחרת: "לא אמר ר"ט אלא זו בלבד", ופירש רש"י שקולתו של ר"ט אינה אלא לעניין מריקה ושיטיפה ולא לעניין פיגול ונותר. אולם רבנו הלל על הספרא (צו פרק ז,ב) פירש את קושיית הגמ' על פי התוספתא, שהקולא היא בקדשים קלים בלבד, והדבר מוכיח כנגד הסברה שאין פיגול ונותר ברגל.

20. על פי זה יתכן שלדעת הרמב"ם הקולא נוהגת גם בתודה הנאכלת ליום אחד.

21. עיין לעיל מערכה קכט, שלשיטת הרמב"ם מותר לכתחילה לאוכלם יומיים.

22. הקושיה על הרמב"ם היא בתרתי: א. עצם שאלת הגמ' מחטאת מלמדת לכאורה שאין עושים מריקה בו ביום. ב. משאלת הגמ' משתמע שהמשפט "כל יום נעשה גיעול לחברו" פירושו שהבישול יוצר הגעלה, ואילו לרמב"ם פירושו שבכל יום יש להגיעיל.

יש מקום ליישב את הקושיה הראשונה על פי שיטת הריטב"א שם, שהסברה "כל

(כפירוש רש"י); ולמה הוא פוטר מן המריקה, אם חיובה חל עוד לפני שנעשה נותר?²⁵ רבי עקיבא איגר הוכיח זאת גם מהסוגיה בעבודה זרה הנ"ל: הגמ' שם אומרת ששפוד ואסכלא של קדשים טעונים הגעלה ואינם זקוקים לליבון מפני שדרך לבשל בהם יום יום, ונמצא שנעשה בהם גיעול על ידי הבישול עוד בהיותם מותרים, לפני שנעשו נותר; ואם חיוב המריקה הוא לפני שנעשו נותר – הרי מריקה זו כוללת הגעלה, ונמצא שהאיסור נפלט בעודו היתר גם אלמלא הבישול החדש!

ראיות אלה אינן מוכיחות שחובה למרק אחרי הזמן דווקא, אלא שאין חובה למרק קודם לכן, וכלשון תוס': "לא חייב הכתוב עד אחר שנעשה נותר". וכך כתב במפורש בטהרת הקודש (צו,א), שגם לדעה שהחיוב חל אחר הזמן – רשאי האדם להקדים את המריקה והשבירה לפני תום זמן האכילה.²⁶

בעל עזרת כהנים על הספרא (צו פרק ז,ב) האריך בביורור סוגיה זו, ולדעתו יש למרק ולשטוף לפני תום זמן האכילה, כדי למנוע את הגעת השאריות לידי נותר. כך כתב כבר בקצרה בדברי דוד (לבעל הט"ז, על רש"י בויקרא ו,כא) וכן משמע מדברי רבנו תם (ראה לעיל מערכה רמג). ראה לדבר הביא בעזרת כהנים מהתוספתא (פ"י ה"ו), על המבשל קדשי קדשים וקדשים קלים בכלי אחד: "מורק ושוטף לחמור שבהן. שטף ולא מרק, מרק ולא שטף – יאכלו כחמור שבהן". אם המריקה לפני שנעשה נותר הרי זה מובן, שכשבישל ללא מריקה יש לאכול את התבשיל כחמור שבהם, אבל אם המריקה לאחר שנעשה נותר – הרי אסור לאכול מן התבשיל!²⁷ עוד כתב, שזוהי פשוטת הלימוד

ליבון שפוד ואסכלא. במשנה בעבודה זרה נאמר שיש צורך בליבון על מנת להכשירם מאיסור, ואילו במשנה כאן נאמר שדי להם בהגעלה ברותחין. הגמרא בעבודה זרה מסבירה, על פי אחד מתירוניה, שבקדשים יש להקל יותר מפני שבכל יום יש בישול חדש, ובאמצעותו האיסור נפלט מן הכלי עוד לפני שנעשה נותר. מסוגיה זו משתמע שהחיוב למרק חל רק אחרי שהבשר נעשה נותר, ולכן הגמרא זקוקה לומר שיש בישול תכוף המונע הגעה לידי נותר.

תוס' (ד"ה ממתין) סוברים שאין חובה למרק קודם הזמן, וכך נקטו כמה ראשונים²⁸. תוס' מדייקים זאת מלשון הגמ': "ממתין להם כל זמן אכילה והדר עביד מריקה"²⁴. ראה נוספת הביאו מדברי ר' טרפון: "כל יום ויום נעשה גיעול לחברו", דהיינו שהבישול בכל יום מוציא מידי חיוב מריקה

למנוע נותר – כיצד ניתן לצאת ידי חובה זו על ידי בישול, באופן שונה מזה שצוית התורה? בשלמא אם החיוב לאחר שנעשה נותר – הבישול המוקדם איננו קיום של חיוב זה, אלא מונע את חלות החיוב, אבל אם החיוב עוד לפני שנעשה נותר – יש לעשותו כהלכתו! (טהרת הקודש). בחמדת דניאל פירש את תוס', שאין כוונתם שהתבשיל הבא ייאסר, אלא שעל כל פנים אסור לבשל לפני המריקה.

בעל עזרת כהנים (על הספרא, דף נא ע"ב) דחה ראיית תוס': בספרא שם למדו מ"בושלה" ש"מבשל ושונה ומשלש", ומדרשה זו ניתן ללמוד שכל עוד כוונתו לבשל שוב ושוב – לא חל עליו חיוב מריקה, ואפילו כמה ימים, מפני שהבישול הבא יפליט את מה שנשאר בכלי ולא יגיע לידי נותר. רק אם אינו מתכוון לבשל עוד עד שיגיע זמן הנותר – חל עליו החיוב למרק עוד לפני שיעשה נותר (וראה שם אפשרויות נוספות, כגון שר' טרפון וחכמים חלוקים בנקודה זו).

26. וראה דיון על כך בעזרת כהנים על הספרא (דף נב ע"א), שצידד מסברה שהדבר מותר (אבל הבין מתוס' אחרת, ובזבח תודה ד"ה וחכמים נחלק עליו בהבנת תוס', וראה דבריו שם בשיטת הראב"ד). לעומתו, במקדש דוד (סי' לג), נקט שאסור להקדים את המריקה, מפני שיש בכך איבוד קדשים. לשאלה זו השלכה מעשית חשובה, כגון במקרה שרוצה לבשל היום מנחה בכלי שאתמול בישלו בו שלמים (במקרה זה לא נאמר ההיתר לבשל יום יום ללא מירוק, שהרי תוס' צו,א סייגו את היתר נ"ט בר נ"ט למין במינו, ואולי אף ברגל בלבד, כנ"ל), האם מותר למרק לשם כך. בטהרת הקודש חידש עוד, שאם עבר הזמן – יש למרק או לשבור ביום השני, ורוצה כדן שריפת נותר (ראה מערכה רמג הערה 5), ולכן המבשל שלמים ביום השני, ורוצה להשתמש בקדרה זו פעם נוספת בלילה – צריך למרק לפני סוף היום, ואם ימתין ללילה – יצטרך להמתין במירוק עד למחרת.

27. כבר בחסדי דוד עמד בזה, וכתב שהיא ראה לשיטת הרמב"ם שהמריקה נעשית בתום האכילה בפועל ולא בתום זמן האכילה; אך ראה לעיל, שהבחנה בתוספתא זו עצמה בין קדשי קדשים לקדשים קלים אינה נוחה לשיטת הרמב"ם, וכפי שכתב החס"ד עצמו לעיל מינה. לפיכך המסקנה הפשוטה יותר מתוספתא זו היא שזמן

בשו"ת חכם צבי (סי' פ) הוכיח מהגמ' שם שלא כדעת הרמב"ם באופן אחר: רב ששת שם מתרץ את הסתירה בעניין השפוד ומחלק בין קדשים לגיעולי גוים, שבקדשים "היתרא בלע" ובגיעולי גוים "איסורא בלע". על כך תמה רבה: מה בכך שהיתרא בלע, הרי "סוף סוף כי קא פליט – איסורא קא פליט", לאחר שנעשה נותר (עיי' רש"י שם ד"ה לעולם). נראה שהחכם צבי פירש ש"איסורא קא פליט" בהגעלה, ואם כן מוכח מן הקושיה שהגעלה זו נעשית אחרי שנעשה נותר, והיא "איסורא". אך יש לפרש את הגמ' אחרת: ההגעלה היתה לפני שנעשה נותר, אבל מכיון שאינה מועילה כליבון, ונשאר שמץ בשר בתוך השפוד, נמצא שכשישוב לצלות בשפוד אחרי זמן נותר "איסורא קא פליט" **כשיבשל בו את הבשר השני**. ואדרבה, קצת משמע כך מהמשך הגמ': "בעידנא דקא פליט לא איתיה לאיסוריה בעיניה" ("שבתוך דופני הכלי היה בלוע ומעולם לא הוכר איסורו", רש"י), שכבר היתה מריקה לפני שנעשה נותר וכל השאריות הניכרות כבר נוקו, ורק מה שבלוע בכלי נשאר. בשאלה זו, כיצד לפרש את מהלך הגמ' שם, נחלקו כבר ראשונים: בשו"ת הרשב"א ח"א סי' סב הביא שהרב ר' יהונתן פירש שכוונת הגמ' לפליטה שאחרי ההגעלה, והרשב"א עצמו נחלק עליו ופירש כחכם צבי.

23. פסקי הר"ד כאן; רמב"ן פסחים לא, לגבי שבירת כלי חרס ("והא דכתב רחמנא **בנותר** וכלי חרס אשר תבשל בו ישבר" – מפני שאסור לשהותו); רא"ש ע"ז פ"ה סי' לו ור"ן על הרי"ף שם (מ"א ד"ה לא אסרה תורה) על מריקה ושבירה; רשב"א (על פי המתבאר בתשובתו המובאת בהערה הקודמת, שהגעלת השפוד היא כשכבר נעשה נותר); המיוחס לר"ש על הספרא צו פרק ז,ב.

24. אך ציינו לגרסה אחרת: "עד זמן אכילה", וראה לעיל הערה 6.

25. לשון תוס': "דכי בשיל ביה שלמים אתמול, כשבא היום והוזקק למריקה ושיטיפה, אי בשיל ביה שלמים דהאידינא קודם מריקה ושיטיפה – **ליתסור**", כלומר שהחיוב במר"ש גורם שאם לא עשה כן – ייאסר מה שמתבשל בכלי, וכך נקט גם בפירוש המיוחס לר"ש על הספרא (צו פרק ז,ב). בפנים מאירות תמה על כך, מה המקור לאיסור זה? אך מכל מקום ראיית תוס' קיימת, שאם חיוב המריקה נועד

עזרת כהנים). גם על פי השיטה הראשונה, מותר למרק ולשטוף לפני הזמן (טהרת הקודש; ובמקדש דוד חולק). מחלוקת זו מוסבת גם על זמן שבירתם של כלי חרס, ואפשר שלדעת הרמב"ם יש חילוק ביניהם.

לדעת רבי טרפון מותר לבשל באותו כלי בכל ימי הרגל. הפירוש המקובל בדבריו הוא שאין צורך במריקה ושטיפה בכל ימי הרגל, כי הבישול התכוף נחשב כהגעלה ומונע הגעה לידי נותר, וקולא זו נוהגת לא רק ברגל אלא בכל ימות השנה (ראב"ד). הרמב"ם מפרש שר"ט היקל רק שלא למרק מיד, אלא בתום כל יום ויום מימי הרגל, וקולא זו מפני שמחת הרגל בלבד. חכמים אסרו לעשות כן, מדאורייתא (קין אורה וחידושי הגרי"ז) או מדרבנן (ראב"ד), והלכה כדבריהם.

מערכה רנה. אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש (צז,ב)

בלילה הזה? – בבשר שעל גבי העצם. או אינו אלא בבשר שבתוך העצם, ומה אני מקיים 'ועצם לא תשברו בו' – בעצם שאין בו מוח, אבל בעצם שיש בו מוח שובר ואוכל, ואל תתמה, שהרי יבוא עשה וידחה לא תעשה! כשהוא אומר: 'ועצם לא ישברו בו' בפסח שני (במדבר ט,יב), שאין תלמוד לומר, שהרי כבר נאמר 'ככל חקת הפסח יעשו אתו', הוי אומר: אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח. לכאורה נאמר כאן שככלל עשה דוחה לא תעשה אפילו בלא תעשה שבמקדש, אלא שיש פסוק מיוחד המלמד שמצות אכילת הפסח אינה דוחה איסור שבירת עצם!

תוס' כאן (ד"ה ואחד) מסבירים, שלדעת רבא המסקנה שם איננה דין מיוחד באיסור שבירת עצם, אלא יש ללמוד ממנה הוראה כללית שבמקדש אין עשה דוחה לא תעשה. יתכן לתרץ בדרך אחרת: רבא מביא דווקא את דברי ר"ש בן מנסיא ולא את הברייתא שם, מפני שהוא לומד את הדין מ'ועצם לא תשברו בו' שנאמר בפסח ראשון (ולא מ'ועצם לא ישברו בו' שבפסח שני), כלומר, ר"ש בן מנסיא מניח בפשטות, גם ללא ייתור מיוחד, שאין לחלק בין מיני העצמות, ומכאן שפשוט לו שאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש (עיין טהרת הקודש על תוס').

תוס' מקשים על ראיית רבא מכיוון אחר: כלל הוא, שאין עשה דוחה לא תעשה אלא אם כן העשה מתקיים באותו זמן בו אנו עוברים על הלאו ('דבעידנא דמתעקר לאו – קא מוקים עשה'), אבל אם עבירת הלאו קודמת – אין העשה דוחה אותה (שבת קלב,ב; ביצה ח,ב). אם כן בלאו הכי אין להתיר שבירת עצם לצורך אכילת המוח שבתוכה לאחר מכן! בתוס' נשאר הדבר בלא תירוף, אולם בפסקי תוספות (אות סט) כתבו שאם אי אפשר לקיים את העשה באופן אחר

מסמיכות "כל זכר בכהנים יאכל אותה" ל'ומורק ושטף במים", שהמריקה צריכה להעשות בתוך זמן האכילה, ולא אחריו. למרות זאת, לדעתו גם אם עבר הזמן יש חיוב מריקה כדי לבער את הנותר.

סיכום

זמן המריקה והשטיפה תלוי בזמן האכילה, ומצאנו שלוש דעות בפירוש הדבר: שיטת רוב הראשונים שהחיוב למרק ולשטוף חל רק בתום הזמן הקצוב לאכילת הקרבן, כאשר מה שנבלע בכלי נעשה נותר וחובה לבערו באופן זה. שיטת הרמב"ם וסיעתו שהחיוב חל מיד בתום האכילה בפועל. שיטה שלישית באחרונים, שהחיוב חל לפני הזמן הקצוב לאכילה, כדי למנוע מהשאירות להגיע לידי נותר (דברי דוד,

כלל הוא בתורה: "עשה דוחה לא תעשה". דוגמא לדבר: המצוה להטיל תכלת מצמר בבגד של ד' כנפות דוחה את איסור שעטנז במקרה שהבגד עשוי מפתתן (יבמות ד ע"ב). בסוגיה כאן מובאת דעה שכלל זה לא נאמר ב"לא תעשה שבמקדש". יש לברר את המקור והטעם לדבר, מה נחשב "לא תעשה שבמקדש", והאם דעה זו מוסכמת.

סוגיית הגמרא

הגמ' מביאה ברייתא הלומדת מ"כל אשר יגע בבשרה יקדש" (ויקרא ו,כ): "יקדש – להיות כמוה. הא כיצד? אם פסולה היא – תיפסל, ואם כשרה היא – תיאכל כחמור שבה". מכאן שבשר קדשים כשר שנגע בבשר קדשים פסול – אינו נאכל. על כך שואלת הגמ': הרי חתיכה זו עיקרה בשר קדשים כשר שמצוה לאוכלו, אלא שמעורב בה בשר קדשים פסול. מדוע מצות העשה של אכילת קדשים איננה דוחה את הלאו באכילת קדשים פסולים? על כך מביאה הגמ' שתי תשובות: רבא – "אין עשה דוחה את לא תעשה שבמקדש". ראייה לדבר הביא מהדין שאסור לשבור את עצמות הפסח אפילו כדי לאכול את המוח שבעצם ולקיים בו את מצות אכילת הפסח. רב אשי – "יקדש" הוא עשה, וכלל הוא שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה.

בירור ראיית רבא

רבא מביא ברייתא: 'ועצם לא תשברו בו (שמות יב,מו) – ר"ש בן מנסיא אומר: אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח'. ברייתא דומה מופיעה בפסחים (פה,א), וזו לשונה: 'ועצם לא תשברו בו – אחד עצם שיש בו מוח, ואחד עצם שאין בו מוח. ומה אני מקיים 'ואכלו את הבשר

1. כן כותבים גם תוס' בפסחים שם (ד"ה כשהוא) בקצרה, ועיין בהרחבה ב'תוספות הרשב"א' שם.

המריקה אכן תלוי בזמן המותר באכילה, אך חיוב המריקה הוא לפני תום הזמן ולא אחריו.